

УДК 343.245

Л. О. Мостепанюк,

канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОДАТКОВИХ ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Стаття присвячена спробі вирішення питання щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти журналістів. Визначені проблеми дослідження цієї тематики, проаналізовані основні напрацювання і публікації з таких питань. Розглянуто необхідність запровадження такої відповідальності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини проти журналістів, погроза або насильство щодо журналіста, знищення або пошкодження майна журналіста, посягання на життя журналіста.

Постановка проблеми. Питання про необхідність підвищення ефективності норм кримінального законодавства України щодо відповідальності за різного роду посягання, у тому числі й щодо посягань на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та журналістів, є безсумнівною. Водночас при удосконаленні норм чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) варто враховувати положення кримінально-правової науки щодо доцільності та обґрунтованості запровадження низки змін і доповнень до нього.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Окремим питанням кримінальної відповідальності за злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та журналістів в теорії кримінального права приділялася певна увага в роботах таких учених, як Г. В. Андрусів, Ю. В. Баулін, Л. П. Брич, М. І. Ветров, В. Т. Дзюба, Л. В. Дорош, П. С. Єлізаров, М. П. Журавльов, М. І. Загородников, П. В. Замосковцев, В. А. Клименко, О. М. Костенко, С. Я. Лихова, Ю. І. Ляпунов, В. В. Мальцев, М. І. Мельник, М. І. Меньшагін, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов,

Г. Ф. Полєнов, А. В. Савченко, Є. А. Сухарєв, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун, С. С. Яценко, Н. М. Ярмиш та ін.

Але дослідження особливостей злочинів проти журналістів у зв'язку з нещодавнім включенням їх до норм Особливої частини КК вітчизняними науковцями не проводилося. Саме тому **метою статті** є з'ясування необхідності й доцільності доповнення чинного КК спеціальними нормами про відповідальність за злочини проти журналістів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір¹. Громадяни України реалізують зазначене конституційне право як безпосередньо та самостійно, так і шляхом законної професійної діяльності журналістів.

Як зазначено у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» (від 3 травня 1996 р.), у демократичному суспільстві свобода засобів масової інформації та вільне й безперешкодне здійснення журналістами їхніх функцій є важливим для інформування громадськості, вільного формування й вираження думок та ідей, а також для перевірки діяльності органів державної влади².

З огляду на це Комітет міністрів Ради Європи рекомендував національним урядам керуватися у своїй діяльності та політиці основними принципами щодо захисту журналістів, які працюють за умов конфліктів і тиску, викладеними у Додатку до згаданої вище Рекомендації, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів. Згідно з Принципом № 8 держави-члени Ради Європи мають да-

¹ Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

² Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску : Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 від 3 трав. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_734. – Заголовок з екрану.

ти вказівки своїм військовим і поліцейським силам надавати журналістам необхідні та достатні захист і допомогу, якщо вони їх потребують, і ставитися до них, як до цивільних осіб. Відповідно до Принципу № 12 за умов конфліктів і тиску держави-члени Ради Європи повинні розслідувати інциденти з порушенням фізичної недоторканості журналістів, що відбулися в межах їхньої юрисдикції. Їм слід піддавати належному розгляду повідомлення журналістів, засобів масової інформації й професійних організацій, які привертають увагу до таких інцидентів, і в разі потреби вживати всіх відповідних подальших заходів. Держави-члени Ради Європи мають застосовувати всі необхідні засоби, щоб притягти до відповідальності тих, хто стоїть за цими порушеннями, незалежно від того, планувались, заохочувались чи здійснювались вони особами, які належать до терористичних або інших організацій, особами, які працюють на уряд чи інші органи державної влади, або ж особами, які діють на власний розсуд³.

Події листопада 2013 р. – лютого 2014 р. в Україні показали незахищеність журналістів, про що свідчать непоодинокі випадки перешкоджання їх професійній діяльності, пошкодження їх майна, погроз чи насильства над ними. Переважна більшість правопорушень проти журналістів здійснюється саме представниками органів державної влади або за їх вказівкою чи за безпосереднього сприяння.

Отже, наведене доводить про необхідність встановлення на законодавчому рівні додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема і в частині посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти цих осіб⁴. Для вирішення поставлених завдань у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект «Про внесення

³ Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску : Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 від 3 трав. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_734. – Заголовок з екрану.

⁴ Пояснювальна записка до законопроектів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 27 лист. 2014 р. № 0924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566. – Заголовок з екрану.

змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 27 листопада 2014 р. № 0924. Метою вказаного законопроекту було приведення законодавчого регулювання гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів до європейських стандартів правового регулювання діяльності засобів масової інформації, а також внесення до КК змін щодо встановлення відповідальності за низку спеціальних складів злочинів: 1) погрозу або насильство щодо журналіста, у тому числі за здійснення такої погрози або насильства працівником правоохоронного органу, іншою службовою особою (ст. 345¹, ст. 345² КК); 2) умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК); 3) посягання на життя журналіста (ст. 348¹ КК); 4) захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК)⁵. Після проходження обов'язкових законотворчих процедур 14 травня 2015 р. зазначений законопроект був прийнятий, внаслідок чого до КК було внесено кілька спеціальних складів злочинів проти журналістів (статті 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК) та доповнено положення ст. 18 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» щодо обов'язку держави встановлення стосовно цих осіб та їх близьких родичів у зв'язку зі здійсненням ними законної професійної діяльності системи особливих заходів державного захисту, передбачених законодавством України для працівників суду та правоохоронних органів.

Наведені законодавчі зміни практично одразу були втілені у правозастосовній діяльності: на кінець 2015 р. представники правоохоронних органів оголосили про підозру у злочинах, пов'язаних із перешкоджанням журналістській діяльності, 18 особам, про що йдеться в повідомленні прес-служби

⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : проект Закону України від 27 лист. 2014 р. № 0924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566. – Заголовок з екрану.

Генеральної прокуратури України⁶. Разом із тим прийняття вказаного закону не можна вважати достатньо обґрунтованим. Так, запровадження окремої кримінальної відповідальності за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням ним професійної діяльності (ст. 345¹ КК) не виглядають юридично обґрунтованими. Адже кримінальна відповідальність за такі діяння вже була передбачена чинним КК: зокрема, до моменту набрання вказаним законом юридичної сили, якщо перешкоджання професійній діяльності журналіста виявлялося у погрозі вбивства або застосуванні насильства, а так само у безпосередньому вчиненні насильницьких дій, за наявності підстав це слід було кваліфікувати як сукупність злочинів за ст. 171 КК та, відповідно, статтями 121, 122, 125-127, 129 КК. Якщо ж перешкоджання професійній діяльності журналіста полягало в знищенні або пошкодженні майна (ст. 347¹ КК), то такі дії за наявності підстав кваліфікувалися як сукупність злочинів за ст. 171 та ст. 194 КК. Так само вбивство або замах на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності (ст. 348¹ КК) мало кваліфікуватись за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК. Крім того, юридично некоректним вбачається рішення законодавця щодо встановлення однакового покарання як за вбивство, так і за замах на вбивство журналіста (ст. 348¹ КК).

На думку спеціалістів Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, внесення до кримінального законодавства спеціальних норм має бути обумовлено підвищеним (або пониженим) рівнем суспільної небезпечності діяння порівняно з діянням, передбаченим загаль-

⁶ ГПУ оголосила 18 особам про підозру за злочини проти журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://espreso.tv/news/2015/11/23/gpu_ogolosyla_18_osobam_pro_pidozru_za_zlochyny_protiv_zhurnalistiv. – Заголовок з екрану.

ною нормою⁷. У цьому ж випадку навряд чи вбивство журналіста, пов'язане з його професійною діяльністю, буде більш або менш суспільно небезпечним діянням, аніж, наприклад, вбивство захисника чи представника особи, яке кваліфікується за ч. 2 ст. 115 КК.

Виникають питання щодо вибору розділу Особливої частини КК, до якого вносяться зміни. Адже основними безпосередніми об'єктами злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» КК, є нормальна діяльність зазначених органів, їх авторитет, а життя та здоров'я службовців, їх права можуть бути їх додатковими безпосередніми об'єктами. У свою чергу, об'єктом запропонованих проектом складів злочинів є життя, здоров'я, а також майнові права журналістів.

Крім того, не варто забувати про реформування кримінальної юстиції та її основні принципи. Так, Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 була затверджена Концепція реформування кримінальної юстиції України, в основу якої покладені багатотисячолітні національні традиції правотворення, положення вітчизняного кримінального права, перевірені часом та виправдані практикою прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права⁸. Завданням Концепції є створення науково обґрунтованої методологічної основи, визначення змісту та напрямів реформування системи кримінальної юстиції, зокрема гуманізація кримінального законодавства. Звертаємо увагу – саме «гуманізація кримінальної відповідальності», а не її посилення!

Варто також згадати низку проектів Законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту криміналь-

⁷ Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 27 лист. 2014 р. № 0924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566. – Заголовок з екрану.

⁸ Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. Указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>. – Заголовок з екрану.

них проступків» (реєстр. № 10146 від 3 березня 2012 р.), «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 10126 від 28 лютого 2012 р.), «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 3438 від 17 жовтня 2013 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» (реєстр. № 4712 від 16 квітня 2014 р.). Аналіз зазначених законопроектів указує на те, що їх головні концептуальні засади є подібними і стосуються внесення змін до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК та виключення статей 112, 348, 379, 400, 443 як таких, що містять дискримінаційні положення, оскільки посягання на життя людини, незалежно від посади, яку вона займає, не може каратися різною мірою покарання. Разом із тим правозастосовним органам пропонується використовувати в усіх випадках положення п. 8 ч. 2 ст. 115 КК щодо відповідальності за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку⁹. Крім того, законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» пропонується посилити відповідальність за деякі насильницькі злочини, зокрема за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень за обтяжуючих обставин, а також за заподіяння тілесних ушкоджень, інше насильство та погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна та погрозу його знищення чи пошкодження, викрадення людини та позбавлення її волі, вчинені стосовно особи або члена її сім'ї чи близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, для чого виключити з КК статті 345, 346, 349, 377, 378, 398, 399 та низку інших.

⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України : проект Закону України від 16 квіт. 2014 р. № 4712 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664. – Заголовок з екрану.

Висновки. Наведене свідчить про поступову відмову законодавця від так званих спеціальних норм і встановлення відповідальності у нашому випадку за злочини проти життя та здоров'я особи (статті 115, 121–126 КК), проти волі, честі, гідності особи (ст. 147 КК), проти власності (ст. 194 КК).

Варто прислухатися до думки М. І. Хавронюка, який установив певний зв'язок між демократичністю держави та загальною кількістю норм Особливої частини КК: чим менше діянь криміналізовано, тим меншою є ймовірність того, що держава значною мірою послуговується репресивними методами упорядкування суспільних відносин. Натомість надзвичайно велика кількість норм Особливої частини КК підвищує ймовірність того, що деякі з них дублюють одна одну, створюючи небажану конкуренцію, а рівень правової освіти та правосвідомості як населення, так і представників законодавчого корпусу є відносно низьким, що потребує надмірної деталізації і казуальності при формулюванні кримінально-правових приписів¹⁰.

Мостепанюк Л. А. К вопросу о необходимости установления дополнительных гарантий безопасности законной профессиональной деятельности журналистов

Статья посвящена попытке решения вопроса о необходимости установления уголовной ответственности за преступления против журналистов. Определены проблемы исследования данной тематики, проанализированы основные наработки и публикации по этим вопросам. Рассмотрена необходимость введения такой ответственности.

Ключевые слова: уголовная ответственность, преступления против журналистов, угроза или насилие в отношении журналиста, уничтожение или повреждение имущества журналиста, посягательство на жизнь журналиста.

Mostepanyuk L. To the question of necessity to establish additional security guarantees of the lawful professional activities of journalists

The article is devoted to the issue of establishing criminal liability for crimes against journalists. Areas of research on this subject are identified. The basic re-

¹⁰ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 257–258.

search and publications on that issues are reviewed. The position of Recommendation № R (96) 4 «On the protection of journalists in situations of conflict and tension» is analyzed. The need for introducing such liability is researched. Certain degree of journalists' vulnerability is stated, as evidenced by numerous cases of obstruction of journalistic activities, damage their property, threats or violence against them. It is indicated that several special norms provided liability for crimes against journalists were added by the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Guarantees of Journalistic Activities» to the Criminal Code of Ukraine: 1) threats or violence against a journalist (Art. 345¹ of the Criminal Code); 2) intentional destruction or damage to property of a journalist (Art. 347¹ of the Criminal Code); 3) attempt on the life of a journalist (Art. 348¹ of the Criminal Code); 4) hostage seizure of a journalist (Art. 349¹ of the Criminal Code). Deficiencies in existence of separate groups of crimes are identified - crimes against journalists due to the presence in the existing criminal law norms that punish such acts. It is concluded that it is not legally justified to introduce criminal responsibility for new kinds of crimes because of their possible duplication and creating unwanted competition of norms. It is also concluded that the introduction of special rules to criminal law of Ukraine should be conditional on increased (or reduced) level of social danger of the act versus offence under the general rule. It is noted that there is an issue of selecting the chapter of the Special Section of the Criminal Code of Ukraine to which changes can be made. It is claimed that journalists should be provided by the criminal law protection but without creating more competition and overloading the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *criminal responsibility, crimes against journalists, threats or violence against journalists, the destruction of or damage to property of a journalist, trespass on the life of a journalist.*